

DLA doktori értekezés tézisei

Fajd-Kerner Mária

Historikus, romantikus és 20. századi jegyek

Gyöngyössy Zoltán Bach-interpretációjában –

A fuvolaművész hagyatékának és pedagógiai hatásának
elemzése

Témavezető: Dr. Scholz Anna

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem 28. számú művészet- és
művelődés-

történeti tudományok besorolású doktori iskola

Budapest

2024

1. A kutatás előzményei

Gyöngyössy Zoltán fuvolaművész (1958-2011) előadásait, felvételeit életében gyakran méltatták zenekritikusok, valamint olyan zeneszerzők, akikkel alkalma volt együtt dolgozni, azonban ismereteim szerint a tragikus hirtelenséggel elhunyt zeneművész életművével a jelen dolgozat előtt nem foglalkozott még tudományos írás.

Gyöngyössy munkásságát elsősorban sikeres kortárszene előadóként ismerték el, azonban azt kevesebben tudják, hogy a fuvolaművész számára előadóként és pedagógusként is kiemelten fontos volt Johann Sebastian Bach művészete. Nyilatkozataiban, a vele készített interjúk során gyakran tett említést erre vonatkozóan.¹ Bár ő maga modern hangszeren játszott, mégis érdeklődve fordult a historikusan informált játékmód felé. Előadásai során gyakran ötvözte a historikus szemléletet kortárszenei technikákkal, illetve a romantikus stílusra jellemző elemekkel, ami egészen különleges

¹ Csengery Kristóf: „Bemutatjuk Gyöngyössy Zoltánt.” *Muzsika* 29/1 (1986. január): 26-27. Gyöngyössy Zoltán: *Egy csepp emberség. Gondolatok a Kossuth Rádióban fél hét után 3 perccel*. Perjés Klára (főszerk.): *Egy csepp emberség*. 1. (Budapest: Magyar Rádió Rt. Kossuth Rádió, 2004). 235., Gyöngyössy Zoltán: „Önarckép – hangokkal. Bartók Rádió, 1999. május 18.” *Parlando* 43/5 (2001. május): 33-38., Mikes Éva: „Nem kell stopper és mérőszalag. Gyöngyössy Zoltán fuvolaművész.” *Muzsika* 45/4 (2002. április): 21-22.

interpretációkat eredményezett – erről számtalan felvétel is tanúskodik. A koncertjein elhangzó Bach-művek előadásmódjával kamarapartnereire, pályatársaira, illetve tanításában a Bach-művekről átadott gondolataival tanítványaira is nagy hatást fejtett ki. Disszertációm célja, hogy a fuvolaművész életművének ezt a kifejezetten lényeges, ám méltatlanul kevésbé ismert szeletét feldolgozzam.

2. Források

Annak érdekében, hogy az olvasó átfogó képet kaphasson a fuvolaművész barokk zenei szemléletéről, számos forrást használtam fel. A szakirodalomból kiemelt szerepet kap a 18. század egyik legismertebb zenei írása, Johann Joachim Quantz *Fuvolaiskolája*,² amit vizsgálva kiderült, hogy Gyöngyössy Zoltán és a mintegy 250 évvel korábban született fuvolaművész szemlélete az évszázados különbségek ellenére is nagymértékben egyezik. Emellett Nikolaus Harnoncourt *A beszédszerű zene* című műve és Robert Donington *A*

² Johann Joachim Quantz: *Fuvolaiskola*. Ford.: Székely András. (Budapest: Argumentum, 2011).

barokk zene előadómódja című írása is számos ponton segítette munkámat.³

A kutatás során feldolgoztam a Gyöngyössy Zoltánnal készített interjúkat, valamint a fuvolaművész játékát méltató és elemző kritikákat is. Jelentős forrásnak bizonyult a fuvolaművész két fennmaradt jegyzetfüzete, amelyekben a Gyöngyössy számára fontos szakirodalmi idézetek, általa elismert művészek előadásainak részletei szerepelnek. A fuvolaművész-professzor fiatal éveiből és az érett alkotói korszakából is sikerült volt tanítványaival, hallgatóival, illetve kamarapartnereivel – szám szerint tizenkét – interjút készíteni, amelyek átfogó képet adtak a művész hozzáállásának változásáról, alakulásáról is.

A dolgozat második felében a Termes Rita zongoraművész által gondozott és rendelkezésemre bocsátott hagyaték Bach-anyagait elemzem: a fuvolaművész fennmaradt kottáit, a hangversenyeinek saját részre készített felvételeit, valamint a koncertjeit megörökítő rádió- és televíziófelvételeket. A hagyaték különlegessége, hogy Gyöngyössy a koncertjei tekintélyes részéről készített saját felvételt,

³ Nikolaus Harnoncourt: *A beszédszerű zene. Utak egy új zeneértés felé*. Ford.: Péteri Judit. (Budapest: Editio Musica Budapest, 1988)., Robert Donington: *A barokk zene előadómódja*. Ford.: Karasszon Dezső. (Budapest: Zeneműkiadó, 1978).

ilyen módon a fennmaradt gyűjtemény egyedülállóan teljes képet ad művészetéről.

3. Módszer

Doktori értekezésemben Gyöngyössy Zoltán Bach-interpretációját több szempontól, átfogó jelleggel mutatom be. Az első fejezetben a fent említett szakirodalmi források álláspontjait mutatom be, és ezeket összehasonlítom a fuvolaművész által adott interjúkban tett kijelentéseivel, megállapításaival. Górcső alá veszem azokat a kortárszenében alkalmazott technikai elemeket, amelyeket Gyöngyössy Zoltán előszeretettel használt barokk-játéka során is. A második fejezetben a fuvolaművész volt növendékeivel és kamarapartnereivel készített interjúk alapján, valamint a hangversenyeiről megjelent kritikák releváns részeit áttekintve mutatom be Gyöngyössy Zoltán személyiségét, látásmódját, a régizenéhez való hozzáállását. A megállapított vonásokat ezen felül összehasonlítom Johann Joachim Quantz *Fuvolaiskolájának* idevonatkozó javaslatáival.

A dolgozat második részében először a művész hagyatékában fellelhető kottaanyagok vizsgálatával foglalkozom, összehasonlítom őket a művész volt tanítványainak kottaival. Ez alapján igyekszem

választ találni arra a kérdésre, hogy a fuvolaművész számára voltak-e meghatározó, kiemelt fontosságú kottakiadások, amiket a koncertjeire való felkészülés, valamint előadásai során használt, illetve, hogy a növendékek kottaiban lévő bejegyzések mennyiben egyeznek meg Gyöngyössy saját elképzeléseivel.

A dolgozat legjelentősebb és leghosszabb utolsó két fejezetét a művész hagyatékában fennmaradt hanganyagok elemzése teszi ki. Igen jelentős számú felvételtől beszélhetünk, hiszen a Johann Sebastian Bach műveit tartalmazó részt is közel százharminc magnókazetta, CD- és DVD-felvétel, illetve VHS-kazetta alkotja. Az értekezés utolsó előtti fejezetében a fuvolaművész általános zenei megoldásait veszem sorra a Johann Sebastian Bach-művek fennmaradt interpretációi alapján. Külön foglalkozom a szóló előadásaival, a kamarazenei, illetve a zenekari közreműködéseivel, bemutatom játéka egyedi vonásait, illetve a fejezet zárásaként összehasonlítom interpretációit más művészek előadásaival.

Az utolsó fejezetben részletesen elemzem a konkrét kompozíciók előadásait. Ebből a fejezetből, illetve a Függelékben jegyzett hanganyaglista alapján ismerhetjük meg igazán Gyöngyössy Zoltán koncertjeinek koncepcióját, valamint azt is, hogy a taglalt műveket milyen gyakorisággal adta elő. Általában igyekezett több stílusból és korszakból származó művekből összeállítani műsorait,

vagy tematikus koncertprogramot alkotni. Például Kemenes András zongoraművésszel egy-egy koncertjükön a Bach Orgonatriószonátákat adták elő, vagy a híres kamaracsoportukkal (Gyöngyössy Zoltán – Hadady László – Lakatos György – Dobozy Borbála) a Bach Triószonátákat bemutató koncerteket adtak több alkalommal.

4. Eredmények

Ahogy korábban említésre került, Gyöngyössy Zoltán számára kiemelt fontosságú volt Johann Sebastian Bach zenéje. Igyekezett megragadni minden alkalmat, hogy Bach-művekkel dolgozhasson, koncertjei műsorára gyakran tűzött Bach-kompozíciókat, tanításában hosszabb ideig és részletesebben foglalkozott a zeneszerzőóriás műveivel.

Disszertációm első részéből a művész nyilatkozatai, interjúi, fennmaradt jegyzetfüzetei, valamint a volt tanítványaival és pályatársaival készített interjúk segítségével egy nagyon összetett, gyakran megosztó személyiséget ismerhetünk meg, aki ennek ellenére minden vele kapcsolatba kerülő zenésztársára kiemelkedően nagy hatással volt. Érdeklődő, nyitott, tudásra és folytonos fejlődésre szomjazó zeneművész, aki ízig-vérig kortárszenei alkotóként

gondolkodásában, a zenéhez való hozzáállásában mégis rendkívüli hasonlóságot mutat Johann Joachim Quantz *Fuvolaiskolájában* tett megállapításaival és javaslataival, illetve a régizenét kutató, a historikusan informált előadásokat preferáló zeneművészekkel.

Gyöngyössy Zoltán kottatárának áttekintésével bepillantást nyerhetünk a művész zeneművekkel való kapcsolatába, a felkészülés és tanulás folyamatába. Több kottát találunk, amikben a fuvolaművész összhangzattani elemzése látható. A művek szerinte helyes interpretációjának megszólaltatását segítő zenei javaslatait leginkább tanítványai kottái őrzik. A fuvolaművész saját díszítményei, variációi segítségével megismerhetjük improvizatívnak hitt, azonban az elemzések során bizonyítottan nagyon tudatos és a jól bevált megoldásokhoz ragaszkodó oldalát.

A disszertáció legnagyobb fejezeteit a hanganyag-elemzések alkotják. Az ezek alapjául szolgáló hang-, és videófelvételek jelentős részét Gyöngyössy Zoltán saját maga készítette koncertjeiről, illetve a hangversenyeit rögzítő, sugárzó rádióadásokról. Számára – amellet, hogy szerette megörökíteni a koncerteken elhangzottakat –, kiemelten fontos volt visszahallgatni játékát, ezáltal is a fejlődésre, a tökéletesség elérésére törekedett.

A hagyatékában található felvételek valóban átfogó képet adnak Gyöngyössy Bach-játékáról. A fuvolaművész interpretációja

három, látszólag teljesen különböző, egymással össze nem férő elemet ötvöz: a zeneszerző szándékát kereső, valamint a darab szerkezeti és összhangzattani felépítését vizsgáló elemző szemléletet, a 20. század elejére jellemző romantikus, nagyívű, sok legato ívet alkalmazó előadásmódot, valamint a kortárszenében használt technikákat. Véleményem szerint ez a három komponens olyan egyedülálló interpretációt eredményezett Gyöngyössynél, amely mindenképp figyelemreméltó.

A disszertációban kitérek a fuvolarepertoár mellett olyan kompozíciók előadásaira is, amelyeket Bach eredetileg más hangszerre: hegedűre vagy csembalóra, esetleg lantra komponált. A szóló- és kamaraművek mellett olyan zenekari darabokat is figyelembe veszek és vizsgálok, amelyeket Gyöngyössy Zoltán zenekari közreműködései során többször előadott. Úgy gondolom, az elemzésekből nemcsak a fuvolások, hanem akár más hangszeres művészek is profitálhatnak, zenekari- és kamarazenei előadásaik során hasznosíthatják a dolgozatban megismert előadásmódokat, megoldási lehetőségeket. A zenetudósok számára is ugyanilyen hasznos lehet az írás, hiszen nem gyakran találkozunk effajta, több szempontból relevánsnak mutakozó előadásmóddal, amely mégis komplex egységet alkotva válik hatásossá és élvezetessé.

A Gyöngyössy Zoltán fuvolaművész barokk-játékával, illetve kifejezetten a Johann Sebastian Bach-művek interpretációjával foglalkozó doktori értekezés megírása lehetőséget adott számomra a régizene előadásában való elmélyedésre, a különböző felfogások megismerésére, a saját látóköröm szélesítésére. Emellett nem elhanyagolható az a tény, hogy Gyöngyössy Zoltán a zeneakadémiai tanulmányaim kezdetén engem is tanított, így a dolgozat megírásával az ő életműve és művészete iránt érzett tiszteletemet is kifejezésre juttathattam.

Úgy gondolom, szükség lenne Gyöngyössy életművének más részleteit is alaposan vizsgálni és elemezni, akár további tudományos értekezések keretein belül, hiszen a gazdag forrásanyag miatt egyrészt remekül kutatható területnek bizonyul a művész szakmai tevékenysége, másrészt valóban hasznos információk birtokába kerülhet, aki a munkásságával foglalkozik. Gondolok elsősorban a méltán híres kortárszenei tevékenységére, de fontosnak tartom a Gyöngyössy Zoltán által készített átiratokat is. Jelen dolgozatban is foglalkozom saját átirataival, hiszen Johann Sebastian Bach több, eredetileg hegedű-, illetve csembalóversenyéből készített

fuvolaverseny átíratot zenekari kísérettel.⁴ Ugyanilyen jelentős terület lehet a korai romantika világa is: a fuvolaművész legfontosabb és a koncerttermek pódiumán leggyakrabban játszott átíratai Franz Schubert és Robert Schumann művei közül kerültek ki. A zenetörténeti szempontból meghatározó dalciklusokból, dalokból, románcokból és fantáziadarabokból születtek azok a Gyöngyössy-átíratok, amelyek mára már a fuvolarepertoár részét képezik. Külön kutatási területet jelenthet továbbá a Gyöngyössy Zoltán által kifejlesztett különleges folyamatos-légzéstechnika is, aminek kifejtésére a jelen dolgozatban helyhiány miatt nem volt lehetőség.

A felsorolt területek mind olyan aspektusai a fuvolaművész életművének, amik figyelmet érdemelnek, s reményeim szerint a Doktori Iskolában eltöltött tanulmányaimmal, az elmúlt hét évben tett munkálkodásommal, illetve a doktori disszertációm elkészítésével elindíthatok egy érdeklődés-hullámot a művész tevékenysége iránt. Emellett célom az értekezésem által bemutatott

⁴ J. S. Bach: *a-moll fuvolaverseny*. Az *a-moll hegedűverseny (BWV 1041)* és a *g-moll csembalóverseny (BWV 1058)* átírata. Átírta Gyöngyössy Zoltán. (Budapest: Akkord Zenei Kiadó, 2005)., J. S. Bach: *a-moll fuvolaverseny*. A *g-moll hegedűverseny és az f-moll csembalóverseny átírata*. Átírta Gyöngyössy Zoltán. (Budapest: Akkord Zenei Kiadó, 1993).

sokoldalú szemlélet- és előadásmóddhoz hasonló területek kutatására buzdítani minden tudományos érdeklődésű zeneművészt, valamint rámutatni, hogy a gyakorló zenészek számára is nagyon fontos a zeneművek történeti háttérének, a zeneszerző szándékának keresése, a helyes kottaolvasásnak a szerepe az előadásuk során.

Doktori disszertációm, a kutatási eredményeimet, a téma kapcsán bemutatott szempontokat ajánlom tehát minden zeneművésznek, zenetudósnak, illetve zeneszerető, érdeklődő laikusnak is, hiszen Gyöngyössy Zoltán életművén keresztül behatóan lehet megismerni Johann Sebastian Bach művei előadásának lehetőségeit, a felkészüléshez elengedhetetlen háttérmunkát, a felkészülés folyamatát, mely végül sokszínű, és az előzetes várakozásoknak nem teljesen megfelelő végeredményre is vezethet.

5. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Fajd-Kerner Mária a Doktori iskolai tanulmányai alatt rendszeresen fellépett az Egyetem szervezésében tartott Solti-termi Doktorandusz koncerteken. Emellett a Doktori Iskola megkezdése előtt, és azóta is folyamatosan ad zenekari koncertek mellett kamara- és

szólókoncerteket Budapesten, és Magyarország más nagyvárosaiban is. Pécssett két alkalommal, 2017-ben és 2019. február 28-án adott közös hangversenyt szakmai mentorával, Bálint Jánossal, Budapesten 2021–2022-ben koncerteztek együtt több alkalommal a Doppler-évforduló kapcsán. 2018. november 9-én Pécsen, a PTE Zeneművészeti Intézményének Liszt Ferenc Hangversenytermében adott koncertet Ancil Anita zongoraművész közreműködésével.

A komplex vizsgálja témájául „*Pán fuvoláját*” választotta, ehhez kapcsolódóan „*Pán fuvolája*” címmel 2022. január 7-én a budapesti Nádor teremben adott koncertet, saját hangversenysorozata részeként. A műsorban szerepeltek C. Debussy, J. Mouquet, Derecskei A. és L. De Lorenzo művei, a fuvolaművész partnerei pedig Drahos Rebeka, Hotzi Enikő és Bán Máté fuvolaművészek, valamint Szabó Ferenc János zongoraművész voltak.

2021–2022-ben szóló- és kamara koncertsorozatot indított a budapesti Nádor teremben, 2022–2023-ban pedig több alkalommal adott kamaraesteket Budapesten, és a Széchenyi István Egyetem Művészeti Karán, Győrben. A Gyöngyössy Zoltán fuvolaművész előadásában hallható Bach-művek interpretációit elemző doktori témájához kötődően folyamatosan képezte magát a barokk-játék terén, az említett koncertek műsorába mindig beillesztett egy-egy Johann Sebastian Bach-művet is.

2021. januárjában (a COVID- járvány miatt 2020. novemberéről halasztva) az Anima Musicae Kamarazenekar szólistájaként lépett fel. A koncert felvétele az alábbi linken visszahallgatható. (B.A.C.H. – *H Koncert, Zeneművek H hangnemben*, az Anima Musicae Kamarazenekar koncertje, J. S. Bach: h-moll szvit BWV 1067, J. S. Bach: Concerto grosso: <https://www.youtube.com/watch?v=6tdRU4VruOk>.) 2023. április 13-án a győri Zsinagógában Kocsis Marcell zongoraművész kíséretével játszotta J. S. Bach: g-moll szonátáját (BWV 1020), W. A. Mozart: D-dúr Rondó K. Anh. 184, R. Schumann: Három románc op.94, J. Feld: *Erinnerung an Mozart* és P. Taffanel: Fantázia C. M. v. Weber *A büvös vadász* című operája nyomán című művei mellett.

Fajd-Kerner Mária további J. S. Bach felvételei az alábbi linken érhetők el:

J. S. Bach: a-moll partita BWV 1013, Allemande: <https://youtu.be/2tabXsr3ZY0>.

J. S. Bach: a-moll partita BWV 1013, Courante: <https://youtu.be/B9Fj9ATDJ4g>.